

dige hos Bang til bastant entydighed og afsløre det dunkle til efterhånden forudsigelig klarhed om, hvad der er på spil hos Bang, ikke kun en individuel homoseksualitet hos Bangs personer, men homoseksualitet som det »epokaltypiske«, som tidsånden med sårfeberen efter 1864, teaterånden i København og Tivolis fyrværkeri lidt før midnat.

Hvis Dag Heedes projekt var tænkt som en åbning af forfatterskabets ambivalenser og en punktering af de mange klicheer, der omgiver det, så ser det faktisk ud, som om udfordringen har været for stor, og som om der føres krig mod Bangs tekster og deres mange muligheder for forførelser.

På den anden side kan man ikke frakende Dag Heede en stor evne til at bruge ensidigheden produktivt i sine læsninger. Han læser ofte reduktionistisk, enøjet, men det sker dog med manér, når enhver hemmelighed hos Bang afsløres og alt skæres ud i pap for læseren. Denne fremgangsmåde findes faktisk også hos Foucault, når han læser Flaubert eller Nietzsche som »fiktioner«, men de kan netop ikke kopieres.

Der er flere grunde til denne afstand hos Dag Heede mellem tekståbninger og tekstlukninger. En af dem er åbenbart, at hans opfattelse af analysen befinder sig et uafklaret sted mellem litterær tekstanalyse og kulturanalyse. De to fremgangsmåder diskuteres ikke, de kommunikerer heller ikke, den ene metode ved ikke, hvad den anden gør, og en solid tekstanalyse søges uden held erstattet af kontekster omkring ord som modernitet, religion, tidsånd, skuespil osv.

Derfor må den smukt illustrerede og fint indbundne bog betragtes som et

værk 'in progress', dens uafklarede metode er både grunden til tankevækkende analyser og standpunkter og til alt for mange »allegoriske« læsninger af Herman Bangs forfatterskab.

Peter Stein Larsen

Den danske nazismekonstruktion

Arne Hardis: *Æresretten. Dansk Forfatterforening og udrensningen af de unationale 1945-52*. Kbh. 2003 (Lindhardt og Ringhof).

Søren Espersen: *Valdemar Rørdam. Nationalskjald og landsforræder*. Kbh. 2003 (Forlaget Lysias).

Konstruktion er et af de meget brugte udtryk i disse års danske litterære offentlighed, og der sigtes med dette begreb til en stiv, ensrettende og reduktiv forståelse af en tids digtning med udgangspunkt i bestemte æstetisk, etisk eller politisk orienterede normer. Dominerende eksempler på dette har været Anne-Marie Mais skitse af 1960'ernes såkaldte modernismekonstruktion som en ideologisk forståelse af litteratur ud fra en kulturradikal og psykoanalytisk begrebsramme og Søren Schous beskrivelse i *Og andre forfattere* af 50'er-konstruktionen, hvis essens er, at 50'ernes eksistentielt og metafysisk orienterede prosa som en negativ kontrast til 60'ernes digtning er blevet betragtet – og glemt – som »forløjet, fordummende og politisk reaktionær.«¹ Går man

1. Søren Schou: *Og andre forfattere*, Frederiksberg 2001, p. 194.

endnu et årti tilbage, har man imidlertid en håndfuld digtere, der i endnu større grad end de grupperinger, som Mai og Schou anfører – altså henholdsvis sentressertrioen Høeck-Turèll-Laugesen samt et par stykker til og 50'er-prosaisterne Leif E. Christensen, Sonja Hauberg, Aksel Heltoft og 15 andre – er blevet fortrængt fra den danske litterære kanon, nemlig den snes større og mindre digtere, der under besættelsestiden var protyisk orienterede.

Historisk kan det være interessant at bemærke, at det for den sidstnævnte gruppes vedkommende drejer om forfattere, der i flere tilfælde i perioden inden udbruddet af 2. verdenskrig regnedes for nogle af de mest betydelige. Det gælder Valdemar Rørdam, der to gange, i 1937 og 1938, blev indstillet til Nobelprisen, som fik det højeste statslige forfatterlegat, som kun to andre digtere, Pontoppidan og Johannes V. Jensen, oppebar, og som i det hele taget betragtedes som Danmarks nationalskjald nummer ét. Det var tilfældet for dramatikeren Svend Borberg, der – kendeligt overvurderet, men alligevel – var blevet omtalt som »Ibsens og Strindbergs arvtager.« Det gjaldt for Harald Bergstedt, der i 1928 af Politikens læsere blev kåret som en af de »17 udødelige danske forfattere.« Og det forholdt sig således for Svend Fleuron, der var en af de absolut mest læste danske digtere i Europa i mellemkrigstiden og i sin livstid fik opkaldt en vej efter sig.

Forklaringen på, at de nævnte fire forfattere forsvandt ud af den danske litterære kanon og i dag kun optræder sporadisk i litteraturhistorier i et enkelt standardværk med et længere afsnit, nemlig Ole Ravns *Dansk nationalsocialistisk litteratur 1930-45* (1979),

gives for første gang indgående i Arne Hardis' *Æresretten*. I kølvandet på de mange bøger med revurderinger af den danske besættelsestid af f.eks. Ditlev Tamm, Hans Hertel, Henning Fønsmark, Peter Øvig Knudsen og Ebbe Munck & Børge Outze er tiden nu kommet til den danske forfatterstand.

Æresretten var et produkt af 2. verdenskrig og navnet på en privat domstol, dannet af Dansk Forfatterforening, der havde til formål at forestå en udrensning af de kolleger, der havde været »unationale« under besættelsestiden. I denne domstol sad Hans Kirk samt to jurister, og man indkaldte her 26 danske forfattere til forhør og efterfølgende domsafsigelse. De 26 forfattere omfattede udover de allerede nævnte 4 i samtiden betydningsfulde forfattere bl.a. Jakob Bech Nygaard, Niels Meyn, Niels Anesen, Knud Nordentoft, Anders Thuborg, Ingvald Lieberkind og Ole Sarvig. Af de 26 blev de 17 – bl.a. Rørdam, Bergstedt, Borberg og Fleuron – ekskluderet af forfatterforeningen på livstid, 4 – bl.a. Sarvig – klarede frisag, mens 4 »endte i ærens ingenmandsland med en mere eller mindre alvorligt formuleret misbilligelse« (p. 9).

Arne Hardis formulerer i bogens indledende kapitel sin metode kort og koncist: »Det sker ved *også* at give dem mæle, som blev fradømt mælet eller risikerede at blive fradømt mælet. Samtiden fokuserede på ugeringer og anklager, eftertiden kan tillade sig *også* at inddrage de anklagedes forklaringer og forsvar« (p.11). Og det gør Hardis så, for magen til sober, klar og velargumenteret fremstilling, som den bogen giver af hændelsesforløbet frem til det punkt, hvor en af de 17 digtere fik påhæftet etiketten »unational«, skal man lede

længe efter. Det er tænderskærende at læse, hvordan en række af de indstævnedede digtere – som regel uden effekt – tigger Æresretten om forståelse og nåde med bagatelliseringer og bortforklaringer af anklagerne, der typisk drejer sig om offentliggørelse af enkelte artikler i Fædrelandet eller oplæsninger ved arrangementer foranstaltet af besættelsesmagten. Og det er ikke mindre barskt at følge Hardis' redegørelse for, hvordan Æresrettens i flere tilfælde ret vilkårlige og uigennemskuelige fastsættelser af begrebet »det unationale« har betydet, at en række digtere på livstid er blevet udstødte og stemplede som nazister og som følge heraf har fået frataget deres forfatterskaber enhver værdi. Det påpeges f.eks., at den linie, der skiller Ole Sarvig som »Frifundet« fra Niels Anesen som »tildelt en Misbilligelse« er tilfældig og helt uden ræson – overvej konsekvensen!

Hardis' store fortjeneste i bogen er, at han aldrig dømmer de livsskæbner, han præsenterer, men at han hele tiden fastholder den dobbelthed, der ligger i de to forskellige og uforenelige optikker, nemlig samtidens og eftertidens. En prægnant formulering lyder: »Hvis man bruger dagligsprogets begrebspar »ret og rimeligt«, kan man [...] fastslå den bevægelse i vurderingen, at *samtiden* lagde afgørende vægt på det, som efter fem års ydmygende besættelse blev betragtet som rimeligt, på åbenlys bekostning af det retslige. Det var kun rimeligt, at man lovgav med tilbagevirkende kraft og rensede med den store skurebørste for at få ram på dem, som i nationens skæbnetime mere eller mindre havde solidariseret sig med besættelsesmagten. *Eftertiden* vil nok mere lægge vægt på det retslige. Kunne det

betragtes som rimeligt at straffe folk for holdninger, som måske var upassende sympatisk stemt over for besættelsesmagten, men intetsteds var omtalt som straffbare eller dadelværdige, blot fordi en overvældende folkestemning synes at kræve det? Dette skift i vurderingen kan også udtrykkes på anden vis: Det var samtidens »privilegium« at have oplevet, at kunne forstå, baggrunden for den voldsomme vrede, der blussede op i befolkningen i de første befrielses måneder og -år. Omvendt er det efterkrigstidens privilegium ikke at have oplevet begivenhederne. Afstandens privilegium« (p. 223).

Man kan også roligt sige, at det er forvaltningen af »afstandens privilegium«, der gør Hardis' analyser så skarpe og troværdige. Der er ingen slinger i valsen, hvad angår spørgsmålet om, hvornår der er indlevelse, og hvornår der ræsonneres sagligt. Der findes kort og godt ikke skyggen af den type historiske argumenter, som velnok mest skæbnesvangert har undermineret seriositeten i de seneste tiders kulturkæmpende højreopinion, hvor man har hørt uhyrlige sammenligninger af f.eks. nazistiske kollaboratorer med 68'er-marxister eller spørgsmålet om modstandskampen og samarbejdspolitikken i 1943 med en stillingtagen til invasionen af Irak.

Af kvaliteterne ved Hardis' bog skal det til sidst nævnes, at den aldrig fortaber sig i de personlige detaljer, men hele tiden holder de store kulturelle, sociale og politiske perspektiver åbne og klare i sin argumentation. Et eksempel er bogens længste afsnit om Harald Bergstedts besynderlige sag, der som de øvrige i en menneskealder har været præget af »fortrængning og tabuisering

af den dømtes faktiske gerninger.« Konklusionen på Hardis' analyse lyder her – sigende for bogens relevans i perspektivet, prægnans i stilen og på en gang profilering af og nuancering i argumentationen: »Harald Bergstedt blev udrenset, fordi han var nazist, men på et dybere plan også, fordi han var socialdemokratisk nazist; en forvrænget og upassende udråber af den Stauning-linie, som socialdemokratiet og det officielle Danmark efter befrielsen af al magt retoucherede ned til en gammel, træst statsmands lidt vaklende gang på vej mod graven« (p. 12).

Ganske anderledes problemer med sagligheden og nuanceringen i den analytiske tilgang finder man i en anden bog om en enkelt af de »nationale« forfattere, nemlig Søren Espersens *Valdemar Rørdam. Nationalskjald og landsforræder*. Problemet er her overordnet, at Espersen interesserer sig langt mere for sine egne politiske holdninger end for digterens værker. Og det er synd, for projektet at skabe ny opmærksomhed omkring dette i dag stort set glemte, men ingenlunde uinteressante, forfatterskab er bestemt prisværdigt.

Valdemar Rørdam. Nationalskjald og landsforræder er på traditionel biografisk vis opbygget som en kronologisk gennemgang af digterens livsløb. Vi hører om præsteslægten Rørdam, Valdemars ungdom som fattig og ulykkelig forelsket huslærer med poetiske ambitioner, familiefaderen og jægeren Rørdam samt for den sidste halvdel af bogens vedkommende om digteren under besættelsen. Det er et grundigt stykke researche Espersen har lavet, og der citeres flittigt – omfangsmæssigt næsten halvdelen af bogen –

fra Rørdams store brevkorrespondance, anmeldelser af hans værker samt interview af personer med relation til digteren. Er dette stykke arbejde fornuftigt nok, er den måde de mange kilder anvendes på derimod meget diskutabel af i hvert fald tre årsager.

For det første er Rørdam-biografien det, Johnny Kondrup med en lidt ond henvisning til Hans Brix' værker har kaldt en 'rub-og-stub-biografi'. Det flyder rundt med kilder, der kommenterer jagteventyr, økonomiske sorger, sønnen Helgos skæbne i Finland og rygter om Nobelprisen, men der mangler fokus i fremstillingen, og det lykkes aldrig på nogen måde Espersen at komme i nærheden af en karakteristik og fortolkning af, hvad der psykologisk-eksistentielt eller æstetisk set er nøglen til digteren Rørdam og hans værk. Espersen ved tilsyneladende dybest set ikke, hvad han skal stille op med sit stof, når man ser bort fra et i biografien tilbagevendende slagord om Rørdams 'danskhed.'

For det andet – og i forlængelse heraf – er Espersens store problem, at han tilsyneladende ikke besidder nogen viden om hverken litteraturhistorie eller litterær analyse. Der er ingen fortolkninger af Rørdams værker i biografien, og alt hvad der siges om litterære forhold er ukyndigt og naivt til det pinlige. Om Johannes Vig fra *Løgneren* kan Espersen f.eks. via en fejllæsning af Jens Kistrup (ja, man tror det er løgn, men Espersen synes ikke at kende *Løgneren*!) oplyse: »Han skal som den fremmede på øen lære folk at vokse inderligt ind i landets og slægtens erindringer« (p. 182). Og om Rørdams oversættelser får man minsandten at vide: »Han kunne oversætte digte, og det så

godt, at flere af hans digtoversættelser faktisk blev bedre, end digtene var på originalsproget« (p. 49). Der citeres i bogen ukritisk og ukommenteret side op og side ned, væsentlig fra litteratur fra mellemkrigstiden som Kaj Munk og Ejnar Thomsen, og det eneste kriterium for at citaterne medtages er, at de i en skinger og salvesfuld tone fastslår, at Rørdam er et uomgængeligt Nobelprisemne og »vor Tids største danske Digter.« Hvilke æstetiske eller etiske kriterier, der kan ligge til grund for denne vurdering, har biografien ikke det ringeste bud på.

Og hermed er vi ved den tredje svaghed ved Espersens Rørdam-biografi, nemlig at den er fyldt med Espersens private og i bedste fald irrelevante politiske holdningstilkendegivelser. Modsat Arne Hardis' sobre og afbalancerede fremstilling, hvor der skelnes skarpt mellem datidens og nutidens syn på besættelsestiden, er noget sådant på ingen måde tilfældet hos Espersen. Bedrevidende og belærende fortæller Espersen, hvad politikerne burde have gjort under besættelsen. Om »de radikale og socialdemokraterne« og »hele det store danske dovne eftersnakeri« i mellemskrigstiden får man at vide, at de »hev tænderne ud på det danske forsvar og ofrede soldaterne ved grænsen den 9. april« (p. 63). Under besættelsen var »trend-sætter-bladet Politiken« det, »der gik længst i spytslikerbranchen over for tyskerne« (p. 175). Og sådan sprøjter Espersen i en lind strøm injurier ud, hvis eneste pointe er, at kun de, der er ultranationalister – som nu Rørdam, der dog desværre på nogle punkter tog alvorligt fejl – har fat i den lange ende. En af Espersens afsluttende politiske salutter lyder:

»Forklaringen på, hvorfor en national hverken kan være nazist eller fascist er i denne: Såvel nazisme som fascisme er i deres væsen internationale bevægelser [...] Nationen eksisterer, fordi den ér. Eller om man vil: den ér, fordi den eksisterer. [...] At være national er således ikke at besidde en ideologi. At være national er derimod at være solidarisk med folk og land [...] At være national er at ville forsvare; at ville begrænse. At være nazist og kommunist er at ville udstrække en ideologi ud over de enkelte nationer. [...] Derfor hadede såvel Adolf Hitler som Josef Stalin de nationale, derfor er ideologi og nation basalt uforenelige, hvorfor jeg betragter nationalfølelsen som det bedste værn mod de internationale bevægelser som nazismen og kommunismen« (p. 184 og 189). Jeg mindes ikke før i en digterbiografi at have læst magen til sludder og er under alle omstændigheder dybt forundret over, at det i år 2003 er muligt at tænke politik og verden i så primitive kategorier.

En ting må man dog give Søren Espersen ret i, nemlig at Valdemar Rørdams digtning er et fornyet studie værd. Ikke fordi Rørdam kunne eller burde have fået Nobelprisen, som Espersen manisk bliver ved med at gentage i hvert eneste kapitel af sin bog, for i så fald havde man begået et ligeså pinligt politisk-tidsbundet fejlskøn fra Nobelkomiteens side, som da man i 1917 fandt på, at Pontoppidan skulle dele prisen med Karl Gjellerup. Men fordi der vitterligt er digte af høj kvalitet i Rørdams forfatterskab. Vil man forsikre sig om dette, kan man læse det fine udvalg af Rørdams digte fra 1966 og ellers få indblik i forfatterskabet af Jens Kruuses stadig uovertrufne lille

essay om forfatteren i *Danske digtere i det 20. århundrede* fra 1951. Og så ellers vente på, at der kommer et værk om Valdemar Rørdam af en person, der – modsat Søren Espersen – interesserer sig mere for digterens værker end for sine egne politiske synspunkter.

Hvad angår den indledende omtale af nazismekonstruktionen i dansk litteraturhistorie, er både Hardis' litteratursociologiske studie af besættelsestidens digtere og Espersens diskussion af Rørdams nazisme og nationalisme naturligvis værker, der udpeger et forsømt forskningsfelt. Ole Ravns *Dansk nationalsocialistisk litteratur 1930-45* berører, som den selv anfører i sit forord et »hidtil fuldstændig uudforsket område i dansk litteraturhistorie«, og dette værk rummer til trods for sit vidtfavnende og introducerende præg en række ansatser til nuancerede karakteristikker af forfatterskaber fra en periode i dansk litteratur, der – ligesom med Søren Schous i dag næsten ukendte 50'er-forfattere – stort set har været ignoreret i dansk litteraturhistorie. En svaghed ved de ideologikritiske litteraturstudier af de digtere, der *også* skrev tyskervenlige tekster i tiden frem til og under 2. verdenskrig er så, at man har været lovlig ivrig i de bastante forsøg på at presse nogle af den nazistiske propagandas begreber ned over hovedet på en række forfattere, der i mange tilfælde ideologisk set ikke havde meget til fælles, men blot alle havde haft et i flere tilfælde kun i mindre grad litterært orienteret mellemværende med besættelsesmagten. Det er f.eks. næppe muligt at finde mange lighedstræk mellem Rørdams, Bergstedts og Svend Borbergs produktion, og det er derfor naturligvis her vigtigt at fokusere på,

hvad de nævnte digteres værker var, *udover* at de rummer visse af den nazistiske ideologis kendetegn.

Vil man undersøge mellemkrigstidens relationer mellem dansk litteratur og nazismen, er det vigtigt at slippe forestillingen om, at der er en umiddelbar korrelation mellem de digtere, der blev dømt af Æresretten, og et fascistisk ideologisk indhold i digternes værker. Særlig frugtbare var i 1970'erne en række bevidsthedshistoriske og æstetiske studier i den danske hjemstavnlitteratur (Morten Korch, Thomas Olesen Løkken, Harry Søiberg, Thorkild Gravlund etc.) markante ideologiske sammenfald med fascismens organismetænkning. Og det er i sandhed en skam, at beslægtede studier i 1980'ernes og 1990'ernes klima af apolitisk formalisme og dekonstruktivisme kun er blevet videreført i yderst spredte ansatser så som f.eks. Thomas Bredsdorffs »Præmodernismens problem« (1989) og Peter Lutherssons *Svensk litterär modernism. En stridsstudie* (2002), der begge fokuserer på de skandinaviske pendants til højmodernistiske koryfæer som Pound, Eliot, Benn og Céline, hvad angår hangen til dyrkelse af totalitære ideologier. Med hensyn til sidstnævnte pointe vækker det stof til eftertanke, at stort set alle de kunstnere – med Tom Kristensen som undtagelsen - der tilhørte det vel nok mest markante bud på en dansk avantgardistisk bohemeagtig digter- og kunstnergruppering fra mellemkrigstiden, nemlig det såkaldte Valby-parnas med forfatterne Bønnelycke, Nygaard, Weltzer, Helge Bangsted og Anders Thuborg, skrev værker, der utvetydigt bekendte sig til nazistisk ideologi og den tyske besættelsesmagt. Og det er da

heller ikke noget problem at fremlæse et tydeligt indslag af Blut-und-Boden-ideologi hos digtere som Johannes V. Jensen, Paul la Cour og den unge Sarvig samt ikke mindst Kaj Munk og Gustaf Munch-Petersen, der som bekendt også blev ofre for nazismen/fascismen. Den slags er dog sjældent gjort, og det er naturligvis alt sammen noget, der bekræfter, at vi bevidstløst som litteraturhistorisk kategoriseringsinstrument anvender en række 50 år gamle ekskluderinger fra Dansk Forfatterforening, og at der hermed kan være et seriøst behov for en genlæsning af en række af de forfattere, der tilhører den danske nazismekonstruktion – en konstruktion, hvis essens kan sammenfattes med to ord: litteraturhistorisk glemsel.

Jørgen Holmgaard

Bør læses

Peter Lützen: *Et billede at læse med*, Kbh. 2002 (Akademisk Forlag).

Denne bog, der bygger på en ph.d. afhandling fra nordisk på Københavns Universitet, er en undersøgelse af tekstanalytiske metoder anvendt i dansk litteraturforskning i perioden fra 1960 til i dag. Den går ikke til programerklæringerne eller til de mange teoretiske intentioner, der har set dagens lys i perioden, men til et pænt stort udvalg af de faktiske udførte analyser. Nøgternt tager Lützen som udgangspunkt, at tekstanalyserne næppe så meget har overbevist i kraft af deres uimodsigelige henvisninger til de analyserede tekster, men snarere har gjort det i kraft af deres

egne egenskaber som læse- og troværdige tekster. Tilgangen er da logisk nok at undersøge disse egenskaber. Fokuseringspunktet er de analytiske teksters billedsprog, nærmere betegnet deres bærende metaforer. Lützen refererer her til Riffaterres greb ‘sustained metaphors’ brugt bl.a. i hans *Fictional Truth* fra 1990.

Det giver sig selv, at denne fokusering på de analytiske teksters billedsprog fører til en nedtoning af det mere begrebsmæssige apparat, de betjener sig af. Men tankevækkende viser det sig, at metaforbegrebet anvendt i en vid og smidig udformning indfanger langt mere, end man skulle tro. Teoretisk hænger det sammen med de flydende, reelt konventionsbårne skillelinier mellem begreber og billedlige formuleringer i ikke mindst de humanistiske fagsprog. I praksis følger sig dertil, at store dele af dansk tekstanalyse har været meget svag både i begreber og i sprog- og tekstteoretisk fundering af det, de har gjort ved deres analytiske emner. Deres overbevisningsevne har ligget i deres færdighed i sprogligt at male billeder, som modtagerne kunne lide at se på. Tekstanalytikerne og deres læsere har således samlet sig i bestemte metaforfællesskaber.

I den periode, hvor nykritikken dominerede, lokaliserer Lützen to dominerende metaforkomplekser i tekstanalyserne, nemlig dels nogle organiske, dels nogle mekaniske. I den første gruppe finder man – hen over klare indbyrdes forskelle – bidrag fra Brostrøm og Fjord Jensen. I den anden gruppe finder man dels de sprogfolk, der som Erik Hansen, Erik Lilsig, Hans Jørgen Schiødt m.fl. i 60’erne – efter min mening fortjenstfuldt, men uden